

V Clevelandu je 1. junija umrl France Dejak. Njegovo pričevanje o rešitvi iz jame v Kočevskem rogu, ki smo ga objavili v Družini št. 24 leta 1992, je tako prepričljivo in zgovorno, da ga njemu v spomin in nam v pričevanje objavljamo še enkrat.

Čudna so pota slovenskih usod! G. France Dejak, še vedno čil in prijazen sogovornik z rahlim ribniškim naglasom, živi danes v ZDA, daleč stran od Dolenjih Laz, kjer se je rodil 25. septembra 1925. leta. Pred vojno je bil zaposlen kot policist, nato pa ga je vihar državljanske vojne zanesel med domobranci.

Že petinštirideset let ni videl domače ribniške doline, a je kljub strašnim dogodkom, ki jih je doživel prav v teh krajih okoli Roga, ni pozabil. »Če se bo slovenska demokracija še utrdila, bom prihodnje leto prišel domov,« mi je zaupal, ko sva kletela na obrežju jezera, kakšnih sto petdeset kilometrov severno od Toronta, v mestecu Midland, v Kanadi. Tja je poromal, da bi se ob spominskem križu skupaj z drugimi preživeli sobojniki spomnil vseh padlih in pobitih v državljanski vojni na Slovenskem. Daleč od slovenskih gozdov in groze, ki jo skrivajo, mi je pripovedoval zgodbo, ki bi zašluzila, da bi se je lotilo pisateljsko pero. Po vseh strahotah in smrti, ki jo je gledal tako od blizu, je presenetljiva njegova blaga prijaznost in spravljivost. Prav nobenega maščevanja ni čutili v njegovih besedah, morda le mir in izkušnja človeka, ki gleda na svet iz nekega drugačnega spoznanja, ki ni dano vsakomur.

Njegov mir je skalila le solza, ko se je spomnil svoje matere: »Mama je bila zaprta petkrat, ko pa so jo zaprli in obsodili šestič, je bila pred tem šest mesecev v preiskovalnem zaporu v Ljubljani. Zaprli so jo zato, ker sem šel ilegalno čez mejo. To je bilo uradno pojasnilo, v resnici pa so hoteli zvedeti, kje sem, kaj sem govoril ... Tepi je niso, pretrpela pa je veliko. Po dvaindvajsetih mesecih, ko je bila oproščena oziroma pomiloščena, je bila popolnoma izčrpana in je tehtala samo 37 kilogramov. Umrla je 1965. leta.«

Ali imate še kaj svojcev v Sloveniji?

Brat živi v Ribnici, na Brezjah pa živi v samostanu moja teta, sestra Doroteja Prijatelj.

Maja 1945 ste se umaknili skupaj z drugimi domobranci na Koroško. Angleži so vas nato poslali nazaj. Kako je potekala vaša vrnitev?

Najprej so nas z vlakom odpeljali v Kranj, od tam v Šentvid pri Ljubljani, in naprej v Kočevje. Osmega junija sem bil tam streljan.

Ali so partizani kaj vedeli o vas; ali vas je kdo iz Ribnice ovadil?

Dvakrat so me na hitro zaslišali. Menim, da takrat o nas domobranci niso odločali domačini. Da bi vsakega posebej obravnavali, ni bilo časa. Vrnjen sem bil sedemindvajsetega maja, streljan pa sem bil osmega junija, se pravi, da je medtem preteklo samo enajst dni. Terence so vprašali, kaj naj naredijo z nami, in ti so samo zavpili: »Pobiti!«

Kako je bilo, ko so vas vozili v Rog?

V Kočevju so nas naložili zvezane z žico na hrbtu po dva in dva skupaj na tovornjak. Približno petdeset nas je bilo. Pomagali smo si morali sami, kar je bilo težko, saj

smo bili skupaj zvezani. Prek zabojar smo nekako splezali na tovornjak.

Ali ste vedeli, kam vas peljejo?

No, rekli so nam, da nas peljejo na zaslišanje. »Zaradi varnosti,« dva sta jim namreč pred tem ušla, en stražar pa je bil zaklan, »vas bomo zvezali,« tako so nam rekli, »greste pa na zaslišanje.« V resnici so nas odpeljali v Kočevski rog. Jaz sem vedel, kam nas peljejo. Poznal sem pot, ker sem prej delal na policiji v Kočevju. Peljali so nas iz Kočevja mimo Šalke vasi in naprej proti Rogu.

Ali morda veste, h kateri jami so vas peljali?

Skoraj prepričan sem, da k tisti, kjer je bila leta 1990 pravna slovesnost. Moja hči in sin sta tiste jame slikala in prepričan sem, da sem jo spoznal. (Kasneje, ob obisku domovine, se mu je zdelo, da je ušel iz brezna pod Macesnovo gorico. Op. F. P.)

Kako ste se rešili? Ali so vas zadeli, ste bili ranjeni?

Zadet sem bil v stegno. Ko so nas pripeljali pred jamo, so nam pobrali vezalke, morali smo se sleči; večina ustrelenih je bila popolnoma gola, jaz sam sem ostal v spodnjem perilu. Pretepali so nas in od zadaj porivali naprej. Ko sem bil približno 200 m od jame, me je stražar ustavil z osornim »stoj« in me spraševal, od kod sem doma, kako se pišem, v kakšnih bojih sem bil, itd. Ukazal mi je, da ga moram gledati v oči. Takrat nisem vedel zakaj, pozneje pa sem ugotovil, da zato, ker so jih na desni strani od jame pobijali s palicami. Ljudi z razbitimi čeljustmi, ki so imeli zlate zobe, so izločili, da bi jim zlato pobrali. Ko sem bil pred jamo, mi je stražar naročil, naj počenem, in pripravil puško, da bi ustrelil vame, jaz sem pa takrat skočil v jamo. Ustrelil je za mano in me zadell, vendar me krogla ni resno ranila. Kasneje sem imel zaradi tega težave, saj se je rana brez zdravniške oskrbe inficirala. Mama me je pozdravila z domačimi zdravili.

Ko sem padel v jamo, me je prijatelj, ki je bil že tam, vprašal, če sem živ. Svetoval mi je, naj se umaknem vstran, da me naslednji, ki bo padel, ne ubije. Ko so padali še drugi, sem po njihovih truplih splezal do neke skale in se skril na polici. Še prej sem mrtvemu tovarišu vzel srajco, saj me je zelo zeblo. V jami, dvajset metrov globoko, je zelo hladno. Po skali je tekla umazana voda in namazal sem se z blatom, da bi bil čim manj opazen. Bil sem ves čas pri zavesti. Ne begu sem srajco slekel in si z njo zavil noge, da sem lažje hodil po skalnati zemlji in trnju. Vso pot samo v spodnjem perilu. Najhuje je bilo trpeti neznosno žejo. Tistih enajst dni so nam dali komaj kaj vode.

Koliko se vas je rešilo?

Iz jame smo prišli trije - jaz, Milan Zajc in Franc Kozina. Prepričan sem, da smo bili vsi v isti jami. Milan je bil prvi poslan v Kočevski rog in je ostal v njej tri dni. Ušel je in se ustavil v vasi Otavce blizu Ribnice, mene pa so takrat šele vozili tja dol.

Kako ste vi prišli ven?

Ko so minirali jamo, je deblo bukve padlo vanjo. Po njej in potem še kakšnih pet metrov naprej po skalah sem splezal ven. Takrat je bila tam straža.

Pobeg iz objema smrti

Pripoved človeka, ki se je rešil iz roškega pekla

Pa ste jo videli?

Videl in slišal sem jo še v jami, saj so občasno streljali in metali bombe na ljudi, ki so bili še živi. Kakšnih dvanajst ljudi v jami je bilo takrat še sposobnih za pobeg. Ušel sem sam, okrog polnoči. V jami

Koliko je bilo tam pobitih?

Pravijo, da kakšnih deset do dvanajst tisoč. Ko sem jaz padel noter, sem padel na sama trupla. Po tistem niso več veliko pobijali, samo minirali so še. Bil sem med zadnjimi. Že v Kranju so nas razvrstili

Rešenec iz Kočevskega roga France Dejak z ženo Metko, roj. Žagar, pri Mariji Pomagaj na Brezjah ob zadnjem obisku domovine leta 2000 (foto arhiv Družina)

sem bil od desete ure dopoldan do polnoči. Domov sem hodil vso noč in še cel naslednji dan, bila je sobota.

Ali bi se lahko še kdo drug rešil iz jame?

Morda. Od desetih dopoldne do večera smo ždeli vsak v svojem kotu in čakali, kaj bo. Tisti dan so jih osemsto pobili. Imel sem občutek, da se bodo zvečer, ko bodo nehali moriti, spustili po vrvi in postrelili še tiste, ki so preživeli. Človek se bojuje za življenje, kolikor more. Bilo je zelo hudo in tudi sam sem včasih pomislil, da bi bilo bolje, ko bi tam ostal. Čez dan sem bil na tisti skali, ko pa se je znočilo, sem se spustil niže in se pogovarjal s preživeli. Eden izmed njih je omenil rov, po katerem naj bi prišli ven. Šel je po njem, vendar se je moral vrniti nazaj, ker ni bilo izhoda.

Ali ste se vsi poznali od prej?

Ne. Poznal sem štiri fante iz moje vasi, vendar so bili že mrtvi. Od vsakih sto ljudi je mogoče ostal živ en sam. Ugotovili smo, da je edina možna pot po tisti bukvi navzgor. Poskušali so na več načinov, vendar ni šlo. Prosil sem jih, naj me porinejo, nato sem kot zver nekako splezal do vrha. Ko sem prišel na vrh, sem videl deset ali petnajst partizanov ob ognju. Jaz sem jih videl, oni pa mene ne, saj je bila noč. Ko sem po nekaj metrih stopil na suho vejo, so to slišali. Obstal sem čisto pri miru, da me ne bi opazili. Petnajst metrov stran od njih sem bil. Verjetno so mislili, da je bila žival. Ko so se obrnili nazaj proti ognju, sem po vseh štirih nadaljeval. Tisto pot, tiste grabne, bi gotovo spoznal, če bi se vrnil tja.

v skupine A, B in C. No, jaz sem bil najprej uvrščen v skupino, v kateri so bili tisti, ki so bili pred tem pri partizanih.

Pa ste bili res partizan?

Da, leta 1943 je Italija kapitulirala in so nas, mlade fante, mobilizirali. Pozneje sem od rdečih pobegnil. Verjetno je bilo 75 odstotkov domobrancev najprej pri partizanih, ampak samo nekaj časa. Ko so jih spoznali, so jih zapustili.

Potem ste prišli domov. Ali ni bilo nevarno?

Doma je bila samo mama. Ko sem prišel domov, je nisem dobil. Trkal sem, nihče mi ni odprl. Vstopil sem in se malo umil. Pred tem sem se oglašil v neki hiši pred domačim krajem, kjer so mi dali hlače, da sem bil manj sumljiv. Rekli so, da mi bodo dali dobre, če jih bom vrnil, pa jim nisem mogel obljubiti.

Ali ste poznali te ljudi?

Samo na videz. Zato sem moral biti previden, da ne bi o tem govorili. Sosedovo dekle je ugotovilo, da nisem iz Velikih Lašč, vendar je rekla, da se mi ni treba bati, saj me ne bo izdala.

Ali so vas iskali doma?

Preiskavo so delali trikrat.

Kje ste se skrivali?

Doma sem bil tri tedne. Bil sem tako prehlajen, da nisem mogel ne govoriti ne jesti. V jami je bilo namreč zelo mrzlo. Zdravil sem se ves teden in užival samo med in vodo. Bilo je tako kritično, da je mama že računala s tem, da me bo pokopala. Vendar mlad človek zdrži marsikaj, več kot žival.

Kam ste odšli potem?

Po treh tednih sem šel k stari mami in se tam skrival do novembra. Pomagal mi je neki duhovnik, ki je obiskal staro mamo. Čez nekaj časa je vzpostavljala zvezo, tako da sva bila dva in je bilo vse skupaj lažje prenašati.

Poleti sva bila v gozdu ali pa pri dobrih ljudeh. Doma je bilo preveč nevarno.

In odločitev za pobeg v tujino?

Čez mejo smo šli osemindvajsetega leta. Moja sestra je poslala ljudi, ki so nas prišli iskat.

Šli smo čez Podkoren do postaje in potem prek Save. Tam je bila Sava nizka, vendar deroča.

Je bilo nevarno?

Ja, saj smo bili napadeni. Šest nas je bilo, trije so prišli iz Avstrije (to so bili kurirji), moj brat, Kozina in jaz. Prišli smo do Save in tam je bila brv. Eden izmed nas je šel pogledat, ali je prehod varen. Ko je prišel na drugo stran, so začeli streljati. Uspelo mu je uiti. Zato smo morali hladno Savo prebroditi in po štirih urah previdne hoje čez hribe smo bos okrog sedmih zjutraj prišli na varno.

Potem ste se še vračali v Slovenijo. Ali ni bilo to zelo tvegano?

Mlad sem bil in dobro oborožen. Mlad človek misli, da mu ne more nihče nič. Če danes pomislim, se mi zdi bolj grozno kot takrat. Saj veste, mladost je norost.

Ali ste tudi drugim pomagali čez mejo? Domobranci?

Domobranci takrat nisem reševal, pač pa veliko drugih. Lahko rečem, da smo spravili čez mejo kakšnih dvajset do trideset ljudi. Pošiljal nas je France Grum, ki je vodil te akcije.

Ali so domači kaj trpeli zaradi tega?

Kolikor sem bil v stiku z domačimi, ni bilo večjih težav. Mamo so zaprli in obsodili zato, ker me je zdravila in ker je povedala, da sem iz Avstrije dvakrat prišel k njej domov. Za vsak moj obisk je dobila šest mesecev in povrh še tri leta kazni. Po 22 mesecih so jo izpustili, zaradi zdravstvenih težav. Po tem je niso več nadlegovali.

Ali nameravate še kdaj obiskati rodne kraje?

Vsekakor, vendar le, če bom lahko govoril svobodno in tako, kot zdaj tu govorim. Nikogar ne obsojam, še manj pa mislim na maščevanje. Tistemu, ki sem ga videl pri jami in sem ga kasneje po vojni spoznal in srečal v Ribnici, bi se lahko pozneje hudo maščeval, vendar se nisem. Če bi se spustil v kaj takega, bi me to težilo, jaz pa imam čisto vest. Hvala Bogu.

Ali čutite kakšne zdravstvene posledice?

Ne.

Tudi v prvih letih po vojni ne?

Ne. Saj pravim, mladi smo bili. Če danes pomislim, kaj vse smo preživeli v tistih treh letih, ko smo se skrivali, se zdi neverjetno. Majhen spodrselj bi bil lahko usoden.

Kdo vam je pomagal, ko ste se skrivali?

Bilo jih je kar nekaj. Omenim naj kanonika Šimenca. On mi je veliko pomagal in me bodril. Mama mu je nosila hrano, on pa je nam, ko smo se skrivali, pošiljal cigarete. Brez pomoči mnogih znanih in neznanih dobrotnikov bi se moja pot lahko končala tam, od koder sem se čudežno rešil. Gospodar zgodovine je hotel imeti priče.

Pogovarjal se je JOŽE POLIČAR